

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Maanmieli, Karoliina

Title: Suomalaiset käenpesät : väkivallan metaforat ja traumakokemuksen kuvaus mielisairaalamuistoissa

Year: 2018

Version:

Copyright: © 2018 Therapeia-säätiö

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Maanmieli, K. (2018). Suomalaiset käenpesät : väkivallan metaforat ja traumakokemuksen kuvaus mielisairaalamuistoissa. *Psykoterapia*, 37(1), 37-48.

Suomalaiset käenpesät

Väkivallan metaforat ja traumakokemuksen kuvaus mielisairaalamuistoissa

Karoliina Maanmieli

Tässä artikkelissa kuvaan suomalaisiin mielisairaaloihin liittyviä traumamuistoja. Artikkelini pohjautuu *Muistoja ja kokemuksia mielisairaaloista* -muisteluaineistoon¹. Potilaat voivat kokea sairaalahoidon monella tavalla ja aineistossa onkin sekä positiivisia että negatiivisia muistoja sairaaloista. Tässä artikkelissa keskityn negatiivisiin kokemuksiin. Mielisairaaloissa koetusta väkivallasta ja vallankäytöstä on alettu puhua julkisuudessa viime vuosina aiempaa enemmän esimerkiksi Kupittaaan psykiatrisen osaston väärinkäytösten paljastuttua (ks. esim. Turun Sanomat 15.9.2017). Silti traumaattiset mielisairaalamuistot ovat vielä usein tabuja sekä kokijoilleen että suurelle yleisölle. Metaforinen kuvaus ja kokemuksen tarinallistaminen helpottavat kipeän asian käsittelyä ja ilmaisua. Metaforat ja kokemuksellinen tieto ovat tärkeässä osassa myös taideterapeuttisessa työskentelyssä, jonka laajempi käyttö voisi osaltaan ehkäistä uusien traumaattisten mielisairaalamuistojen syntymistä.

Johdanto

Tarkastelen mielisairaalamuistoja käsittelevässä tutkimuksessani erityisesti väkivallan ja vallankäytön teemoja. Tässä artikkelissa keskityn keruuaineistosta potilaiden ja omaisten muistoihin ja erityisesti niissä kuvattuihin traumaattisiin ja ruumiillisiin väkivalta- ja vallankäyttökokemuksiin, jotka usein ovat vaikeita sanallistaa. Peilaan aineiston autobiografisia muistoja ja metaforia myös kaunokirjalliseen tekstiin, Ken Keseyn 1962 julkaistuun *One Flew over the Cuckoo's Nest* (suom. 1979 *Yksi lensi yli käenpesän*) -romaanin. Käsittelem traumaattisten muistojen sanallistamisen vaikeutta ja kuvaan muisteluteksteissä käytettyä metaforista ilmaisua keho- ja ruumiillisten piirteiden traumaattisten tapahtumien kertomisen mahdollistajana sekä toisaalta kaunokirjallista ilmaisua ja tarinallistamista etäännyttämisen keinona. Käytettyjä metaforia tulkiten niin sanotun vuorovaikutusteorian² kautta.

Artikkelin tavoitteena on kuvata metaforista ja ruumiillista tietoa mielisairaalamuistojen, erityisesti traumatisoivien tapahtumien, merkityksissä ja kuvata valtaa ja väkivaltaa hoitokäytänteissä potilaiden näkökulmasta. Tarkastelen

¹ Tutkimukseni on osa Koneen säätiön rahoittamaa hanketta *Muistoihin kaivertuneet tilat* (2017–2020), joka keskittyy *Muistoja ja kokemuksia mielisairaaloista* -aineistoon. Se koottiin vuosina 2014–2015 yhteistyössä Suomalaisen kirjallisuuden seuran kansanrunousarkiston kanssa.

² Metafora on teorian mukaan merkitys, joka syntyy vuorovaikutuksesta kahden asian välillä, kun kaksi ideaa tarjoillaan tavallaan yhtenä. Tämän metaforateorian kehittäjiä ovat olleet I. A. Richards 1930-luvulla ja hänen jälkeensä mm. M. Black ja M.C. Beardsley. (Elovaara 1992, 21-32.)

potilaiden muistoja ruumiillisina kokemuksina vallan ja instituutioiden kannalta. Kaunokirjallisuuden tehtävänä tässä artikkelissa on kaksinainen: toisaalta kuvata millaisia voisivat olla ne koetut psykoottiset elämykset, joita mielisairaalamuistoissa ei juurikaan kerrota ja toisaalta taas kaunokirjallisen kuvauksen samankaltaisuudet aitojen mielisairaalakokemusten kanssa korostavat jaettujen muistojen yleisinhimillistä luonnetta.

Artikkelissa pyrin tuomaan esiin mielisairaalan potilaiden kokemustiedon ja sen mahdollisuudet palveluiden kehittämisen välineenä. Suomessa on viime aikoina alettukin huomioida potilasnäkökulmia hoitotyön tutkimuksessa. Tämä konkretisoituu esimerkiksi psykoositarinoiden kokoamisena ja tutkimisena, kokemusasiantuntijakoulutuksen järjestämisenä ja kokemusasiantuntijoiden käyttämisenä terveydenhuollon kehittämisen apuna sekä tutkijoina (Korvenniemi 2013; Maanmieli & Maanmieli 2017; Kokoa ry 2017; Beresford & Salo 2008). Niin sanottu Keroputaan malli eli Avoin dialogi on muuttanut perinteisiä käsityksiä psykoosin hoidosta ja psykoottisen ihmisen kohtaamisesta. Malli perustuu perhekeskeisiin tapaamisiin, joissa niin työntekijöillä, kriisiin ajautuneella asiakkaalla kuin hänen läheisillään on mahdollisuus tulla kuulluksi tasa-arvoisessa dialogissa. Mallissa painotetaan myös metaforisen viestinnän arvoa (Haarakangas 2008.) Tutkimuksessa mielenterveyden hoitoon ja hoitoympäristöihin liittyvien kokemusten tarkastelu on ollut vielä vähäistä. Potilaiden kokemustietoa voitaisiin käyttää psykiatrisen hoidon kehittämiseen sekä psyykkisten ongelmien ennaltaehkäisyyn nykyistä enemmän.

Tutkimusaineisto ja oma taustani

SKS:n arkistoon talletetussa mielisairaalamuistoaineistossa on 500 sivua tekstejä lähes 90 kirjoittajalta, jotka ovat potilaita, omaisia, sairaalan työntekijöitä ja työntekijöiden lapsia. Potilaiden kokemuksia näistä on 44, joista 36 sisältää väkivallan tai vallankäytön kohteeksi joutumisen kuvausta. Keruuohjeistuksessa kirjoittajia pyydettiin kertomaan esimerkiksi hoitokokemuksistaan, kohtaamisista sairaalassa, sairaala-ajan merkityksestä ja vaikutuksesta elämään sekä sairaalarakennuksista ympäristöineen. Keruuseen lähetetyt tekstit ovat lyhyitä ja pitkiä suorasanaisia tekstejä, runoja, ajatelmia ja muistelmia. Lisäksi aineistoon sisältyy nauhoitettu haastattelu sekä kuvallista materiaalia.

Muistot sijoittuvat eri sairaaloihin 1930-luvulta 2000-luvulle. Tähän ajanjaksoon sijoittuu suomalaisen mielisairaalamuistoksen rakentaminen ja viime vuosikymmeniin ajoittuva lähes kokonaan purkaminen ja avohoitoon sekä yleissairaaloitten psykiatriin osastoihin siirtyminen. Tutkimuksessani lähestyn mielisairaalamuistoja kulttuurisen mielenterveystutkimuksen näkökulmasta (esim. Honkasalo & Salmi 2012). Tämä tarkoittaa, että näen psykiatrian, mielisairaudet ja mielisairaalat eri asemassa olevien henkilöiden välisten kohtaamisten sekä käsitysten, käytänteiden ja ideologioiden risteyksenä. Koska kiinnostukseni on nimenomaan väkivaltatilanteissa

ja vallankäytössä, ovat tutkimani kohtaamiset usein rajuja konflikteja eri näkemysten ja roolien välillä. Aineiston pohjalta voi nähdä, että useat sairaalahoidossa olleet potilaat kokevat vallankäytön, empatian puutteen ja oman näkökulmansa ohittamisen hoidossa ongelmallisena. Useat kirjoittajat korostavat myös suuria eroja eri sairaaloiden välillä. Monet kuvaavat saaneensa yhdestä sairaalasta turvapaikan ja kuulluksi tulemisen kokemuksen, kun taas jossain toisessa sairaalassa kohtelu on ollut epäempaattista ja hoitokokemus on ollut suorastaan pelottava.

Toinen keskeinen lähteeni, romaani *Yksi lensi yli käenpesän* (One flew over the Cuckoo's Nest) kuvaa amerikkalaisen mielisairaalan osastoa. Teos on kirjoitettu USA:ssa aikana, jolloin antipsykiatriset näkemykset ja psykiatrisen mielisairaalahoidon kritiikki oli anglosaksisissa maissa aktiivisimmillaan. Kirjan pohjalta on tehty myös elokuva sekä näytelmäkäsikirjoituksia. Valitsin tämän fiktiivisen tekstin tarkasteluni kohteeksi, koska Keseyn tarinaa mielisairaalan osastosta pidetään yleisesti länsimaisen yhteiskunnan metaforana (Kesey/Lehmusoksa 1979, esipuhe) ja toisaalta kauhuesimerkkinä menneisyyden mielisairaaloista ja niiden epäinhimillisistä käytännöistä, joiden ajatellaan jääneen jo historiaan. Mielisairaalamuistoaineiston pohjalta tarkasteltuna monet käenpesän julmuudet, useiden positiivisten kokemusten ohella, ovat kuitenkin olleet myös monissa suomalaisissa mielisairaaloissa todellisuutta vielä aivan lähivuosisikymmeninä. Yksittäisiä fyysisiä väärinkäytöksiä tulee julkisuuteen edelleen (Turun Sanomat 15.9.2017).

Käenpesän tarina kuvaa, kuinka suurimmat mielisairaaloissa tapahtuvat julmuudet ovat henkisiä. Niitä on vaikeampaa todentaa kuin fyysistä kaltoinkohtelua. Mielisairaalan osasto on romaanissa oivaltavasti rakennettu mikrokosmos, jossa hyvyyteen verhottu pahuus on konkreettista. Hoitajat sanovat auttavansa potilaita ja haluavansa näiden parasta, vaikka kertojan, kuuromykäksi luullun Päällikkö Bromdenin, näkökulmasta lukijan on helppo nähdä, että todellinen tarkoitus on päinvastainen. Osaston johtaja, Iso Hoitaja, haluaa nimenomaan pitää potilaat sairaina, tottelevaisina järjestelmän osina vailla omaa tahtoa. Hänen hallittu maailmansa järkkyy uuden epäsovinnaisen, impulsiivisen ja voimakastahtoisin potilaan, McMurphyn, saavuttua osastolle pakkohoitoon. Romaanin mielisairaala heijastelee yhteiskunnan ja perheiden valtarakenteita. Iso Hoitaja haluaa hallita ihmisiä aiheuttamalla heille häpeää ja estäen näin vitaalisen ja leikillisen suhtautumistavan elämään. Häpeän kokemus toistuu myös suomalaisten mielisairaalamuistoissa.

Tarkastelen sekä mielisairaalamuistoja että fiktiivistä aineistoa kirjallisuusterapiaohjaajan³ taustastani käsin. Olen ohjannut mielenterveyskuntoutujien kirjallisuusterapiaryhmiä noin viidentoista vuoden ajan ja

³³ Kirjallisuusterapia (poetry therapy) on kirjoitettujen ja puhuttujen sanojen tietoista käyttöä terveyden ja henkilökohtaisen kasvun edistämiseksi (Mazza 2003, 14). Termi viittaa paitsi julkaistujen kirjallisten teosten -, myös kirjallisuuden interaktiiviseen käyttöön ja terapeutteihin kirjoittamiseen koulutetun ohjaajan tuella. Tarkoituksena on luoda turvallinen ilmapiiri, jossa osallistujien kirjoituksia ei arvostella kaunokirjallisten kriteerien mukaan vaan ihmiset voivat kirjoittamalla ja (ryhmämuotoisena toteutettaessa) toisten osallistujien tekstejä kuulemalla tutkia tunteitaan ja ajatuksiaan.

tehnyt työurani psykiatrisessa avohoidossa keskittyen hoidon laadun kehittämistyöhön ja luovien menetelmien tuomiseen osaksi kuntoutusta. Lisäksi olen toiminut muun muassa Mielioikeudet -verkostossa (Mielioikeudet -verkoston www-sivut 22.9.2017) pyrkien edistämään mielenterveyskuntoutujien ihmisarvon toteutumista. Valmistuin filosofian tohtoriksi vuonna 2015 kirjoittamisen oppiaineesta aiheenani kirjallisuusterapia psykoosin kuntoutuksen tukena (Kähmi 2015). Keskityin työssäni erityisesti metaforien terapeuttiseen merkitykseen.

Mielisairaalamuistot metaforisina traumamuistoina

Potilaiden muistoihin liittyy psykiatrisessa hoidossa traumaattisuus, kaoottisuus, jäsentymättömyys sekä muistamisen ja kertomisen vaikeus (mm. Stone 2004, Jäntti 2012). Koko tutkimushankkeemme kantavana kysymyksenä on se, miten ja millaisena muistot kerrotaan, miten kertominen mahdollistuu sekä kenen ja millaiset tarinat mahdollisesti puuttuvat muistojen joukosta.

Mielisairaalamuistot ovat usein kehollisia traumamuistoja.⁴ Trauma rikkoo arkielämän tämän hiljaisen totunnaisuuden, jossa keho olettaa menneen ja tulevan nykyhetken pohjalta (Fuchs 2013, 304) jolloin traumaan johtava tapahtuma ei sijoitu kehollisen kapasiteetin olettaamaan jatkumoon. Fuchs kuvaa tätä metaforisesti seinään pauskautumisen tai maton jalkojen alta vetämisen tunteena. Trauma myös oireilee kehollisesti; tunnemme fyysisesti jotain, mitä mieli ei aina pysty täysin selittämään. Traumamuistot ovat hallusinatorisia, yksittäisiä ja tahattomia kokemuksia - ne koostuvat visuaalisista kuvista, aistimuksista ja ruumiillisista affekteista, jotka voivat aktivoitua nykyhetkessä esimerkiksi jonkun tapahtuman muistuttaessa traumasta. (Suokas-Cunliffe 2006.) Edellisessä, psykoositarinoita käsittelevässä, artikkelissani olen kuvannut (Maanmieli & Maanmieli 2017) miten lapsuudessaan traumatisoitunut ja tukea kaipaava ihminen kohtaakin usein sairaalahoidossa lapsuuden perheen häiriintynyttä viestintäilmapiiriä vastaavan tilanteen, jossa oman kokemuksen tukahduttaminen on hyväksytyksi tulemisen edellytys. Monissa muistoissa myös sairaalaan toimittaminen on tehty potilaan vanhempien toimesta, mikä lisää kokemusta petetyksi tulemisesta.

Minua raastoi kuolettava pelko, että nyt äiti on jättänyt minut ikiajoiksi sairaalaan enkä ikinä enää näe päivänvaloa. Olin sairaalassa kai noin viikon, pääsin ulos, mutta pelko jäi pysyväksi. Pysyvästi muuttui myös suhteeni äitiin, ja siitä linkin kautta isäänkin. Me olimme olleet perhe. (0385-0386, potilas, mies, 1999)

⁴ Trauma määritellään henkiseksi tai ruumiilliseksi vaurioksi, jonka aiheuttajana on traumatisoiva tapahtuma. (Traumaterapiakeskus ry, 2017)

Tämänkaltainen traumaattinen tapahtuma ja kokemus epäoikeudenmukaisesta kohtelusta voi aiheuttaa ihmissuhteiden katkeamisen sekä ammottavan eriytymisen ja outouden sekä lapsuuden kokemusten toistumisesta aiheutuvan ikuisen toiston tunteen, mikä aikaansaa kuilun itsen ja muiden välillä (Stolorow 2008, 5). Pahimmillaan tämä kokemus voi johtaa mielenterveysongelmien kroonistumiseen.

Itselleni yllättävintä aineistossa oli se, että useat potilaiden kirjoittamat muistelutekstit olivat korostetun asiallisia, vaikka niiden voisi olettaa sisältävän harhaisia ajatuskulkuja ja paranoiaa. Muistelukirjoitukset pitäytyvät hämmästyttävän tiukasti yleisesti jaetun sosiaalisen todellisuuden piirissä eivätkä psykoottiset elämykset ole muistoissa läsnä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Nyt jälkikäteen huomaan, että keruukutsuun olisi kannattanut lisätä maininta siitä, että olemme tutkijoina kiinnostuneet myös sellaisista kokemuksista, joiden yhteydet jaettuun sosiaaliseen todellisuuteen eivät ole aivan selviä.

Kehollisia traumamuistoja jaetaan muistoissa hieman psykoottisia elämyksiä enemmän. Useimmiten kipeät muistot ohitetaan lyhyellä maininnalla tai niistä kerrotaan metaforien avulla. Kehomuisti on kaiken ilmaisumme perusta ja sen ilmaisu mahdollistaa kokemuksen tärkeän terapeutin ulottuvuuden: traumaattisen tapahtuman aiheuttamaan tunne-elämykseen palaamisen ja kokemuksen prosessoinnin. Kehollisen kokemuksen metaforinakin kuvaus mahdollistaa potilaskokemuksen huomioivan uuden kulttuurisen tiedon syntymisen.

Muistoaineistossa on muutamia tapauksia, joissa potilas on pystynyt sanallistamaan traumamuistonsa kirjoittamalla varsin tarkasti. Näitä käsittelen seuraavassa luvussa. Pennebaker (1999) kuvaa, kuinka kirjoittaminen auttaa jäsentämään vaikeita tunnekokemuksia ja vauhdittaa ongelmanratkaisua. Kirjoittamalla voi integroida traumakokemuksen osaksi elämäntarinaa. Metaforien kautta on mahdollista välittää ruumiillista tietoa, joka viittaa aistimiseen, tuntemiseen ja kokemiseen. Ruumiillinen tieto on hiljaista tietoa, jonka kielentäminen saattaa olla haasteellista (ks. esim. Uotinen 2010). Erityisesti tuskallisten kokemusten sanallistaminen onnistuu usein vain metaforien avulla. Myös potilaiden hallusinaatiot ja deluusiot ovat metaforisia ja koettuun elämään pohjautuvia, eivät sattumanvaraisia (Seikkula & Alakare 2004). Harha kuvaa unen ja runon metaforan tavoin symbolisesti sen, mitä ei voi turvallisesti kuvata suorasanaisesti.

Vaikka psykoottisia elämyksiä ei muistoissa juuri jaetakaan, metaforia käytetään runsaasti. Moonin (2007) mukaan metaforat auttavat löytämään uusia näkökulmia erilaisiin ongelmiin. Sen avulla on mahdollista kuvailla asioita kokemuksen kaikilla tasoilla. Se tiivistää tärkeimmät aspektit ja mahdollistaa vaikeiden asioiden käsittelyn

kielellisesti turvallisessa ilmapiirissä sopivalta etäisyydeltä. Jo pelkkä stressaavien tapahtumien purkaminen kirjoittamalla voi helpottaa monia fyysisiä oireita ja parantaa elämänlaatua (Smyth & Delwyn 2002). Unohdetut traumat ja muistojen katkopaikat voivat oireilla fyysisesti ja aktivoitua sosiaalisissa tilanteissa (Suokas-Cunliffe 2006). Eheytyminen tapahtuu kivun kautta. Esimerkiksi runojen kirjoittaminen voi olla kivulias mutta jälkeensä helpotusta tuova prosessi. Mielisairaalamuistoissa metaforisen ilmaisun kautta on käsitelty hyvinkin negatiivisia ja traumaattisia sairaalakokemuksia.

Mielisairaalan institutionaaliset ja epäinhimilliset metaforat

Psykiatrisia sairaaloita kuvataan muistoissa metaforisesti esimerkiksi muiden totalitaarista valtaa käyttävien instituutioiden kautta. Tyypillisimmin muistoissa käytetty sairaalan metafora on *vankila*, jolla on paljon yhteistä varsinkin suljetun osaston kanssa (liikkumisoikeuden rajoittaminen, omaisuuden takavarikointi ja lukitut ovet), vaikkei sairaala kirjaimellisesti ottaen olekaan vankila.⁵ Kun sairaalaa sanotaan vankilaksi, sisältyvät ilmaisuun kaikki vankilan herättämät kulttuuriset konnotaatiot. Yksi metaforan määritelmistä on, että se on kirjaimellisesti luettuna virheellinen ilmaisu ja näin ollen loogisesti absurdi (Elovaara 1992, 44). Sairaalaa vankilaksi kutsuttaessa korostuvat sairaalan vankilankaltaiset piirteet. Tähän metaforaan liittyy esimerkiksi implisiittinen ajatus sairaalasta rankaisulaitoksena. Useissa muistoissa todetaan sairaalan näyttäytyvän varsinkin hoitoon toimitettaessa jopa vankilaa pahempaan paikkaan. Metafora paljastaa myös koetun eron sairaalan julkilausuttujen sääntöjen ja koetun todellisuuden välillä. Potilaat ovat kokeneet sairaalahoitoon toimittamisen ja pakkotoimien olleen rangaistuksen kaltaisia toimenpiteitä, vaikka hoitohenkilökunnan koulutuksessa korostetaan, ettei pakkotoimenpiteitä tule käyttää rangaistuksena. Vankilankaltaisuutta sairaalaan on luonut erityisesti hoitajien autoritäärinen käyttäytyminen, lukossa olevat ovet ja potilaiden väkivaltainen eristyshuoneeseen toimittaminen.

Ruoka-aikoina hoitajat istuivat vierekkäin kuin vanginvartijat (0151, potilas, nainen, 2000)

Sairaalassa katsottiin Kylmää rinkiä, mikä oli aika huvittavaa, koska kyseessä on vankila ja eräänlainen vankilahan suljettu osasto on (0372, potilas, ajankohtaa ei mainittu)

Hoitajien suhtautumistapa muistutti vanginvartijan suhtautumistapaa. (0416, potilas, nainen, 1996-97)

⁵ Vankila on laitos jossa pannaan täytäntöön vankeusrangaistuksia ja jossa säilytetään vangittuja henkilöitä (KS s.v. vankila).

Tämä vangitsemiseni eristyshuoneeseen alkoi siitä, että vaadin rahapussiani ja avaimiani itselleni ja minulle sanottiin, että niitä ei täällä ole (0404-0413, potilas, nainen, 1982)

Lisäksi yhdessä muistossa kuvattiin vankilavertauksella sitä, miten nuorten osastolla syömishäiriöistä kärsivät potilaat vaikuttivat myös muiden potilaiden käyttäytymiseen negatiivisesti: hekin alkoivat oireilla syömisen kautta, samoin kuin sanotaan vankilan opettavan rikolliseksi.

Missäs sitä paremmin oppisi rikolliseksi kuin vankilassa (Potilaiden ystävä, nainen, 0367-0368, ajanjaksoa ei mainittu)

Vankilametafora ei kieli ainoastaan ulkoisista olosuhteista, vaan myös psykoosista tai vakavasta masennuksesta sisäisesti koettuna tilana. Epäsensitiivinen metaforan tulkinta jättää helposti huomioimatta siihen kytkeytyvän vahvan tunteen vankina olemisesta ja samankaltaisuus sairaalan ja vankilan välillä nähdään tällöin vain lukittujen ovien näkökulmasta. Psykkiset oireet voivat tuntua vankilamaisilta jo itsessään, esim. paniikkikohtausta kuvataan yhdessä muistossa *"takalukkoon joutumisena"*.

Olin pitkään aivan rahaton. Ja ihmeissään kun olisi pitänyt tämän kohtelun jälkeen seurustella muiden kanssa. Menen jotenkin takalukkoon (paniikki) sain siihen lääkkeitä. (Potilas, nainen, 0414-0415, ajanjaksoa ei mainittu)

Psykykenlääkitys voi osaltaan lisätä tunnetta siitä, että myös sielu on vankilassa, lääkityksen toimiessa kemiallisena pakkopaitana ja estäessä vapaan itseilmaisun, traumausten prosessoinnin ja tunteiden kokemisen sellaisinaan.

Olisin halunnut käsitellä isäsuhdettani sairaalassa, mutta sitä ei selvitetty. Sain vain voimakkaan lääkityksen, joka sai minut unohtamaan. (0416, potilas, nainen, ajanjaksoa ei mainittu)

"Potilaiden yritys kuvata lääkkeiden vaikutusta itseensä metaforien kautta olisikin syytä ottaa vakavasti eikä kuitata sitä harhaisena puheena. Metafora pystyy ilmaisemaan asioita, joilla ei välttämättä ole kirjaimellisia vastineita (Elovaara, 1992, 66).

Hoitohenkilökunnan vallankäyttö ja mielisairaalan hoitokäytänteet kirjoittivat muistelijoissa vertauksia myös muihin valtaa käyttäviin instituutioihin kuten keskitysleiriin, armeijaan ja eduskuntaan. Keskitysleiri on vallankäytön näkökulmasta sairaalalle vankilaa osuvampi metafora: vankilaan joutunut on yleensä tehnyt

tietoisesti rikoksen, kun taas keskitysleiriin joutuu useimmiten täysin ilman omaa syytään esim. rotunsa takia.⁶

Kun minut vietiin sisään punatiiliseinäistä käytävää pitkin, oli ensireaktioni ajatus ´nyt tultiin keskitysleirille´ (Potilas, nainen, 0417-0418, 1998)

Havaintoni mielisairaaloista ovat kauhun täyttämiä, kuin natsien keskitysleireiltä uhrien näkökulmasta (Potilas, nainen, 0273-0277, 1993-2006)

Ja tuosta sairaalahenkilökunnasta, olen jäävi arvostelemaan, se on kuin eduskunta, on monta puoluetta, jokaisesta löytyy hyviä, parempia (huonoja) kansanedustajia (Potilas/omainen, mies, 0001-0011, 1986)

No niin sotaväki oli alkanut minulla ja ajattelin että saanko joskus vapaakävelyn. (Potilas, mies, 0284-0326, 1970-luku)

Erityisesti muisteluaineiston vanhimmassa, 1930-luvulta peräisin olevassa muistossa korostetaan sairaaloita turhien, ihmisarvonsa menettäneiden, ihmisten säilytyspaikkana. Minkäänlaista parantavaa vaikutusta kirjoittaja ei koe sairaalalla olevan. Tämän hän ilmaisee kaatopaikkametaforan muodossa.

Eivät mielisairaalat mitään sairaaloita olekaan, eivät missään merkityksessä. Ne ovat ainoastaan yhteiskunnallisen roskan huonoja kaatopaikkoja (0019-0147 potilas, mies, 1935-38)

Myös erilaiset sairaalan epäinhimillisyyttä tai eläimellisyyttä kuvaavat metaforat ovat aineistossa yleisiä. Muistoissa kuvattiin toisaalta eläimelliseksi (luultavimmin raskaan lääkityksen vuoksi) muuttuneita potilaita tai potilaita epäinhimillisesti kohtelevia hoitajia. Kokemuksissa korostuu hoitajien ja potilaiden eriarvoisuus, kohtaamisen ja kuuntelun puute sekä potilaiden tunteiden sivuuttaminen. Eläinmetaforiin liittyy usein myös ajatus potilaiden likaisuudesta.

Monelta valui sylkeä ja he näyttivätkin ennemmin sairailta eläimiltä kuin ihmisiltä (0390-0398 potilas, nainen, 1978)

Hoitaja huiskaisi kädellään minut pois kuin kärpäsen poskeltaan (0151 potilas, nainen, 90-luku)

Yhdessä muistossa nuori nainen kuvaa kokemustaan huonosta kohtelusta, jota hän sai kokea hoitohenkilökunnan taholta saadessaan vahvan vieroitusoirereaktion

⁶ Keskitysleiri on vankilamainen (us. olosuhteiltaan äärimmäisen epäinhimillinen) leiri, johon kootaan valtaa pitävälle vastenmielisiä henkilöitä. (KS s.v. keskitysleiri)

psykenlääkkeen lopettamisen jälkeen. Hän kertoo kouristelleensa holtittomasti ja kaatuneensa lattialle hoitajien komennettua hänet kävelemään kohti eristyshuonetta.

*Tärisevänä nostin käteni hoitajaa kohti. Toivoin, että hän olisi auttanut minut seisaalleen. Hoitajan reaktiossa oli jotain vastenmielistä, hän kavahti taaksepäin kuin olisin **saastainen**⁷ eläin (0482-0486, potilas, nainen, 2010-luku)*

Eräs muistelijä vertaa sairaalaa *turkistarhaan*, joka samoin kuin armeijametafora, kuvaa potilaiden kohtelua ihmismassana vailla yksilöllisyyttä:

Kokemukseni mielisairaalasta oli kuin kokemus turkistarhalta, eläimiä häkissä kera virikekapuloiden (0383-0384, potilas/työntekijä, nainen, ajanjaksoa ei mainittu)

Heti tämän jälkeen kirjoittaja kuitenkin ikään kuin säikähtää metaforan epätasällisyyttä ja lisää:

Paitsi että eihän mielisairaalassa sentään häkkeitä ollut, oli jaettu kahden hengen huone, yhteiset suihkut käytävällä, tv-huone ja ruokailutila. Ja ulos pääsi jos oli ulkoiluluvat ja hoitajat päästivät ulos. (0383-0384, potilas/työntekijä, nainen, ajanjaksoa ei mainittu)

Täsmennys ja metaforan korjailu saattaa vihjata siihen, että keruukutsu on ohjannut tätä kirjoittajaa kertomaan suorasanaisen ”totuuden” tapahtumista vailla aukkoja ja epätasällisyyksiä. Muistelukirjoituksen genre ohjaa helposti kirjoittajaa tämälntyyppiseen valikointiin. Monissa muistoissa, joissa metaforisia ilmaisuja ei käytetä, tunnekokemus onkin eristetty kokonaan kuvauksen ulkopuolelle.

Toisaalta monissa muistoissa, jossa ruumiillista tunnekokemusta on pyritty kuvaamaan metaforin, tunneilmaukset ovat sen sijaan voimakkaita. Usein kirjoittaja ei edes keksinyt sairaalan kauheudelle vertailukohtaa. Sitä pidettiin esimerkiksi pahempaa kuin *kauhuelokuvaa*.

Hesperia oli kuin kauhuelokuvasta, mutta paljon pelottavampaa (0385-0386 potilas, mies, 1999)

Muistoissa käytetyt epäinhimillisyyden metaforat ovat samankaltaisia kuin Yksi lensi yli käenpesän -romaanissa. Käenpesän tarina on niin tunnettu, että se voi osaltaan

⁷ Saastainen (voimakkaan tunnepitoisena:) hyvin likainen, epäsiisti, törkyinen. Käytetään myös uskonnollisessa merkityksessä, jolloin tarkoittaa epäpuhdas, epäpyhä (KS ,s.v. saastainen)

vaikuttaa myös siihen, miten mielisairaalan valtarakenteet nähdään ja millaisin metaforin mielisairaalaan kuvataan. Myös tässä teoksessa kertoja, kuuromykkäksi luultu puoli-intiaani Päällikkö Bromden kuvaa potilaiden itsestään käyttämiä eläinvertauksia. Yleisimmin potilaita kuvataan jäniksinä ja kanoina, hoitajaa taas sutena.

Herra McMurphy... armas ystäväiseni... minä en ole kukkopoika, minä olen jänö. Tohtori on jänö. Cheswick on jänö, Billy Bibbit on jänö. Kaikki me olemme eri-ikäisiä ja -asteisia jänöjä ja me loikimme läpi oman Walt Disney -maailmamme. Älä käsitä minua väärin, me emme ole täällä siksi että olemme jänöjä – me olisimme jänöjä olimmepa missä hyönsä – me kaikki olemme täällä koska emme osaa sopeutua jänönä olemiseen. Me tarvitsemme voimakkaan kunnan suden – kuten hoitajan – opettamaan meidän paikkamme. (Kesey, 1979, 82.)

Erityisen vahvasti potilaan ihmisarvon katoaminen kuvataan tässä romaanin loppuun sijoittuvassa kohtauksessa, jossa osastolle romaanin alussa saapunut McMurphy tulee taltutetuksi hyökättyään toisen potilaan itsemurhan aiheuttaneen hoitajan kimppuun.

Hän huusi. Lopulta – kun hän rojahti taaksepäin ja me näimme hänen kasvonsa sekunnin ajan ylösalaisin ennen kuin hänet painettiin lattiaa vasten ja valkoiset uniormut tukehduttivat hänet alleen – lopulta hän antoi huudon purkautua kurkustaan:

Nurkkaan ahdistetun eläimen huuto, pelon ja vihan ja antautumisen ja uhman huuto – jos te olette ikinä ajaneet takaa pesukarhua tai puumaa tai ilvestä – juuri sillä tavalla karjaisee puuhun ajettu ja luodin satuttama eläin kun se putoaa maahan koirien keskelle, kun se lopulta ei välitä enää mistään muusta kuin itsestään ja kuolemastaan. (Kesey, 1979, 368)

Mielisairaalamuistoaineistossa sairaalan ylilääkäriin ja osastonlääkäriin henkilöityvää täydellistä valtaa päättää potilaan elämästä kuvataan miespotilaan runossa. Kyseinen potilas kertoo *Kuuromykkäsokean Diktaattori Ajan* kuvaavan, kuinka hän joutui olemaan lukkojen takana kaksi viikkoa, kunnes sai luvan käydä ulkoilemassa. Proosarunon tyyppisessä kirjoituksessa tilannetta kuvataan valtionpäämiehen eli osastonlääkäriin järjestäminä syksyisinä muuttolintujen ja puunlehtien tanssiaisina. Kuuromykkäsokea Diktaattori Aika (ylilääkäri) merkitsee omaelämäkertakirjoitukset historiankirjoihin ja ottaa itselleen muuttolinnuille kuuluvat tekijänoikeuspalkkiot. Metaforisen kuvauksen ongelma voi olla sen vaikea tulkittavuus. Tässä tapauksessa muistelija on helpottanut tulkintatyötä liittämällä runoonsa selitysosion.

--- kaksisuuntaisesta mielialahäiriöstä kärsivä Kuuromykkäsokea Diktaattori Aika valtasi pikkuhiljaa täysin tyhjäksi jääneen kaikkien tunteitteni vuokrahuoneiston, äänettömästi sykkivän sydämen. --- en kiinnittänyt suurta huomiota niihin hengästyneen ja arvostelukyvyttömän valtion päämiehen järjestämiin tanssiaisiin. Mutta siitäkin huolimatta omaelämäkertakirjoitukset historiankirjoihin merkannut erittäin vaikutusvaltainen kaksisuuntaista mielialahäiriötä sairastava Kuuromykkäsokea Diktaattori Aika ottaa itselleen väkivalloin monipuolisia iskelmäsovelmiä laulaneille muuttolinnuille sopimuksen mukaan kuuluneet tekijänoikeuspalkkiot--- (0425-0426 Potilas, mies, ajanjaksoa ei mainittu)

Yhdessä nuoriso-osastolle sijoittuvassa muistossa yhdistyivät sekä instituutio- että eläinmetaforat. Muistossa näkyy sairaalaorganisaation hierarkkisuus; mielisairaalavankilaa hallitsevat lääkärikuninkaat, joiden alamaisia hoitajat ovat. Potilaille jää orjan tai narrin rooli. Eläinmetaforin ilmaistuna hoitohenkilökunnan edustajat ovat sairaalassa, samoin kuin Käenpesänkin osastolla, susia, jotka hiipivät vaanien avuttomien koiranpentujen (potilaiden) kimppuun.

Mielisairaala oli mulle vankila. Lääkärit on siinä mestassa kuninkaita, hoitajat alamaisia ja potilaat vain orjia ja narreja. Me ei olla koskaan samalla viivalla! Ei koskaan! Ja mua vittu oksettaa, mua oikeesti oksettaa se vallan väärinkäyttö! Mä itkisin jos mulla tulis kyöneleet. Mä huutaisin jos mulla tulis ääntä. Mä hakkaisin päätäni ikkunan läpi jos pystyisin, mut ei. Me alistutaan koska se on meidän asema sairaalolosuhteissa. Me potilaina ollaan kuin oltais koiranpentuja, muka avuttomia jotka ei pysty tekeen mitään itsenäisesti muutakun järsiin luita nurkassa. IHMINEN ON SUSI JOKA VERENMAKU SUUSSA HIIPII VAANIEN TOISEN KIMPPUUN KUN TOINEN ON HEIKOIMMILLAAN. (0387-0389, potilas, nainen, 2010)

Muiston kirjoittaja tuntuu ajattelevan, että heikomman alistaminen on yleisinhimillinen piirre: hän ei kirjoita esimerkiksi sairaanhoitajan tai lääkärin olevan susi, vaan yleistää ilmiön ihmisyyteen yleensä. Sairaala nähdään siis ihmisyyden tai ihmisten välisten suhteiden metaforana. Sairaanhoitohenkilökunta käyttäytyy roolinsa mahdollistamana ihmislajille tyypillisesti ja valtaa saatuaan alistaa heikomman yksilön. Käenpesän potilas Harding pitää tätä luonnonlakina. Jänisten on viisasta tunnustaa tappionsa suden edessä. Eläinmetaforaan sisältyy ajatus siitä, että sairaala toiminnoillaan "syö" potilaan.

Ystäväiseni, tämä maailma... kuuluu voimakkaille! Olemassaolomme rituaali perustuu siihen, että voimakkaammat muuttuvat yhä voimakkaammiksi syömällä heikkoja. Meidän on tajuttava se. On vain oikein että on niin. Meidän on opittava hyväksymään se luonnon lakina. Jänikset hyväksyvät osansa rituaalissa ja tietävät suden voimakkaaksi. Puolustautuakseen jänis muuttuu ovelaksi ja pelokkaaksi ja vältteleväksi ja se piiloutuu kun susi on liikkeellä. Ja se säilyy hengissä. Se tietää paikkansa. Se ei suinkaan haasta sutta taisteluun. Olisiko se viisasta? Olisiko? (Kesey 1979, 81)

Tähän samaan ilmiöön viitataan myös seuraavassa ajatelmassa. Kirjoittaja näkee yhteyden vallankäytön kohteena olemisen ja alistetun olemuksen välillä. Vaikutus tuskin jää vain ulkoiseksi piirteeksi vaan kumara, laahustava kävely kertoo myös sisäisestä pahasta olost, kehollisena ilmenevästä arvottomuuden tunteesta.

Potilaan ryhti/ on kääntäen verrannollinen/ siihen, kuinka paljon/ hoitajat häntä/ pompottelevat/

*Valta sokaisee/ ja ehdoton valta/ sokaisee ehdottomasti./ Siksi me olemme tällaisia/ Niin luulen
(0454-0469, potilas, mies, 2015)*

Mielisairaalamuistoissa useat aineiston runomuotoiset tekstit kuvaavat vallankäyttöä ja sen vaikutusta omaan identiteettiin. Tässä runokatkelmassa useissa sairaaloissa hoidettavana ollut mies kertoo tuskallisista tunteistaan. Kirjoittaminen on ainoa ase, *kynän miekka*, jota hän voi käyttää puolustautumiseensa mielivaltaa vastaan.

*Ahdistusta, pelkoa, tuskaa/ mieleni rustaa sanoja,/ joista ei puutu väriä mustaa/ enkä muuta voi
kuin kirjoittaa,/ harjoittaa kynän miekkaa*

*Tuska, tuska, tuska/ taasko valkotakkiset saapuvat/ vievät kidutusmajojensa kammioihin/ pois
silmän nähtäviltä/ ikuisen pelon huoneisiin.* (0012-0015, potilas, mies, runo osana potilaan äidin lähettämää tekstiä, ajanjaksoa ei mainittu)

Runon loppuosassa hän pohtii, mistä tuska johtuu ja päättyy siihen, että syy on hänessä itsessään. Hän uskoo itsessään olevan jonkin ominaisuuden, joka vie häneltä oikeuden olla *minä*. Potilaan asema kaikkine merkityksineen on ikään kuin annettu ja muuttumaton.

Ahdistusta, pelkoa, tuskaa/ ja miksi?/ Syy on se, että minä olen minä.

Voiko minulla olla/ oikeutta olla minä/ Ei, ei tietenkään voi,/ minähän olen minä. (0012-0015, potilas, mies, runo osana potilaan äidin lähettämää tekstiä, ajanjaksoa ei mainittu)

Tarinallistaminen etäännyttämisen keinona

Kuten todettu, kokemukset mielisairaalaan tai yleensä mielenterveyden järkkymisestä ovat usein niin rajuja, että niiden kertominen voi vaatia etäännyttämistä. Monet kirjailijat, joilla ei ainakaan tietävästi ole omaa kokemusta psykoosin kokemisesta, ovat onnistuneetkin kuvaamaan psykoosikokemusta ja siihen liittyvää häpeää täsmällisen ja uskottavan oloisesti. Kirjailija voi turvallisesti kuvata kokemusta, joka ei ole henkilökohtainen, vaan jonka hän on oman empatiakykynsä avulla voinut aistia toisista ihmisistä ja joiden siemen hänessä itsessäänkin on. Riitta Jalonen kuvaa tätä *Kirkkaus*-romaaninsa lopussa. Romaani kertoo 1920-60 -luvulle sijoittuvan uusseelantilaisen, mielisairaalaan aiheetta skitsofreenikkona hoidetun kirjailija Janet Framen tarinan. Romaanin jälkisanoissa Jalonen kertoo pystyneensä toisen ihmisen tarinan kertomalla kohtaamaan omat kipupisteensä.

Herkkien lasten alkutaipaleessa on samaa, huolimatta siitä missä olosuhteissa tai maailmankolkassa kokemukset koetaan tai edes mitä ne ovat. Sen tähden toisesta ihmisestä kirjoittaessani tutustuinkin syvemmin itseeni ja sain omille kadonneille palasilleni fiktiivistä muotoa, fiktion suoman suojan. Kun on kuvitteellisessa maailmassa, ei taroitse ajatella omia surujaan. (Jalonen 2016, 351.)

Kaunokirjallisessa tekstissä toden ja epätoden välinen raja ei myöskään ole niin ehdoton kuin arkielämässä. Käenpesän kertojan, krooniseksi skitsofreenikoksi diagnosoidun kertojan Päällikkö Bromdenin, harhat ovat yksi esimerkki tästä toden ja epätoden rajan liukenemisestä. Kerrottuaan väkivaltaisista ja pelottavista, mielisairaalan osastoa koskevista hallusinaatioistaan, Bromden viittaa toistuvasti totuuden subjektiiviseen luonteeseen.

Minä olen ollut vaiti niin kauan että nyt se purkautuu minusta kuin tulvavesi ja te ajattelette että kaveri joka kertoo tämän on täysin hullu, hyvä jumala raivohullu; te ajattelette että tämä on liian kammottavaa, jotta niin olisi todella tapahtunut, että tämä on liian hirveää ollakseen totta! Mutta uskokaa. Minun on vieläkin vaikea ajatella sitä selkeästi. Mutta se on totuus vaikka se ei olisi edes tapahtunut. (Kesey 1979, 17)

Tässä katkelmassa Bromden ilmaisee jollakin tasolla tajuavansa tai toipumisensa myötä tajunneensa, että hänen pelkäämänsä asiat eivät tapahdu osastolla konkreettisesti. Ihmisiä ei ripusteta koukkuihin eikä hoitajilla ole valtaa nopeuttaa tai hidastaa ajan kulumista tai peittää osastoa sumuun. Hänen pelkäämänsä asiat ovat todellisuudessa jopa vielä pelottavampia. Bromden näkee harhojensa kautta mitä ihmismielissä ja yhteiskunnallisissa rakenteissa tapahtuu pinnan alla. Tätä on vaikeaa, ellei mahdotonta, kuvata sanallisesti. Harhojen metaforisen viestin kautta asiaa on mahdollista prosessoida.

Aiemmassa artikkelissani (Maanmieli & Maanmieli 2017) olen havainnollistanut samaa ilmiötä sekä sen sosiaalisia ja moraalisia aspektoja. Totean artikkelissa, että psykoottinen henkilö tiedostaa usein muita ihmisiä selkeämmin yhteiskunnan, perheen tai hoitoyhteisön kirjoittamattomien sääntöjen mielivaltaisuuden. Yksi yli käenpesän lukija joutuu toteamaan, että lopulta Bromden ei olekaan hullu, vaan näkee ympäröivän maailman hulluuden. Näin hänen väkivaltaisiin deluusioihinsa on helpompaa samaistua ja kokea empatiaa. Sairaalahoidon aikana psykoottisista elämyksistään tarinallisesti jäsenellen ja etäännyttäen kertova potilas saisi varmasti henkilökunnalta osakseen enemmän empatiaa kuin fragmentaarisia harhaisia ilmauksia viljelevä toverinsa. Tällainen metaforinen, tunnekokemuksen säilyttävä mutta siitä riittävän etäisyyden ottava taso on seuraavassa eristyskokemuksessa koettuja psykoottisia elämyksiä tarkasti kuvaavassa muistossa tavoitettu.

Vaikka tulisi mikä hätä – en pystyisi saamaan apua mistään... olin täysin unohdettuna iättömään tilaan ypöyksin. Tosi rankka kokemus! Pahinta tässä kokemuksessa oli se että tuntui että olin siirtynyt ajasta iättömyyteen johon tilaan on tosi ahdistava joutua, koska tuntui siltä että loppua ei olisi ollenkaan näkyvissä. Kuulin laahustavia askelia – koin voimakkaasti että pystyin eläytymään isäni suvun evakkojen rasittaviin evakkomatkoihin. Ja laahustavat askeleiden äänet vain jatkuivat. Katsoin pientä ikkunaa eristyskopissa ja aloin nähdä siinä solujen jakautumista ja mielikuvituksessani ajattelin aikaisempien sukupolvien syntyä ja evoluutiota. Jeesuksen syntymäaikoja. Jeesuksen geeniperintää. Näin ikkunassa geenien ja solujen eriytymistä, jakautumista. Yksinäisyydessä vietetty eristys tuntui päättymättömältä ikuisuudelta ja pelko valtasi minut mitä tämän jälkeen... (0390-0398, potilas, nainen, 1970-luku)

Sellaisella potilaalla tai muulla toiminnan tarkkailijalla, johon itseensä ei kohdistu vallankäyttöä, on jo muiston syntyhetkellä siihen valmiiksi tietty etäisyys. Sivustaseuraajan on helpompi sanoittaa väkivaltaa kuin sen kokijan. Keseyn teoksessa Päällikkö Bromden on turvassa terävimmältä henkiseltä väkivallalta, koska hänen luullaan olevan kuuro, toivoton ja harmiton kroonikko. Mielisairaalamuistoaineistossa sivustaseuraajan kokemus on potilaiden läheisillä. Potilaan sisar kuvaa muistossaan veljensä kokemaa väkivaltaa. Muisto sijoittuu aikaan, jolloin hoitokeinoina olivat vain rauhoittavat lääkkeet, työ ja sähköshokit. Sivullisen on helppo nähdä, miten väkivalta ei edistä potilaan toipumista.

Eivät kaikki potilaat päässeet töihin, vaan he olivat suljetuilla osastoilla, josta joskus kuului valittavia huutoja. Ainakin mieshoitajissa oli kovakouraisia ja jopa löivät väkivaltaisista potilaita. Potilaita puettiin pakkopaitaan ja suljettiin eristykseen. Olin kertonut yhdelle tuttavaksi tulleelle mieshoitajalle veljestäni. Hän kertoi myöhemmin estäneensä työkaveriansa lyömästä veljeäni eräänä aamuna. Työkaveri oli ihmetellyt tuttuni hentomielisyyttä. Veljeni oli ollut onnellisen näköinen ja katsoneensa kiitollisena lyönnin estänyttä hoitaja tuttuani. Voi olla, että inhimillisuus ja empaattisuus olisivat auttaneet paljon enemmän, kuin se eristykseen raahaaminen ja rauhoittavat pistokset. (0427-0439, potilaan sisar, sairaalan kesätyöntekijä, myöhemmin hoitaja, 1950-luku)

Myös muutamat potilaat kuvaavat muistoissaan osastolla harjoitettua henkistä väkivaltaa, joka ei kohdistunut heihin itseensä.

Henkilökunta oli osastolla melko eritasoista. Jotkut hoitajista käyttivät sumeilematta valtaansa joitakin potilaitaan kohtaan, uhkaamalla esimerkiksi eristyshuoneella tai jollakin vastaavalla toimenpiteellä. --- Itse en joutunut tällaisen mieliavallan kohteeksi, ehkä siksi, että osasin käyttäytyä hyvin ja olin keskittänyt voimavarani siihen, että pääsen pois sairaalasta mahdollisimman pian ja niin hyvävointisena kuin se tuossa tilanteessa olisi mahdollista. Sivusta kuitenkin sain seurata joiden hoitajien taholta härskiä vallankäyttöä muutama potilasta kohtaan. (0352-0356, potilas, mies, 1997)

Fyysistä väkivaltaa potilas ei osastolla havainnut, mutta henkistä sitäkin enemmän. Kirjoittaja toteaa, että psykiatrinen potilas on varsin huonossa asemassa

puolustamaan itseään ja osa hoitajista tietää tämän ja käyttää valtaansa potilasta kohtaan. Tästä ei sairaalan seinien sisäpuolella tule mitään seuraamuksia eivätkä potilaiden valitukset johda mihinkään.

Psykiatrisen sairaalan ulkopuolella vastaava mielivallankäyttö voisi synnyttää hyvinkin huomautuksen ja jopa erottamisen työtehtävästä .--- Tällainen vallankäyttö on raakaa ja tuomittavaa, mutta koska ollaan psykiatrisen sairaalan seinien sisällä, niin siellä ei päde Suomen laki, vaan siellä on sairaalan omat lait voimassa. Tällaisesta joidenkin hoitajien mielivallan käytöstä valittaminen ei tulisi johtamaan mihinkään, koska psykiatriset potilaat ovat hyvin huonossa asemassa, jos alkava valittaa hoitajiensa käytöksestä. Kukaan ei tulisi uskomaan näitä potilaita, koska yhteiskunnallinen asenne niin hoitavalta taholta kuin virkamiestasoltakin on hyvin kova psykiatrisia potilaita kohtaan. Psykiatrisia potilaita voidaan siis kohdella sairaalan sisällä kohtuullisen huonosti, siitä kenenkään jäämättä kiinni tai samatta minkäänlaista huomautusta tai muutakaan muistutusta. (0352-0356, potilas, mies, 1997)

Lopuksi: Vaietut muistot

Olishan tuota kerrottavaa enemmänkin, mutta aihe on vieläkin kokolailla rankka! (Potilas/omainen, mies, 0001-0011, 1986)

Muistokeräys oli hyvä avaus tärkeälle asialle, mutta on todennäköistä, että liian iso osa juuri kipeimmistä muistoista jäi kertomatta ja siten myös analysoimatta. Kertomatta jäänyt kantaa suurta merkitystä. Niissäkin muutamassa muistossa, jossa psykoottisista elämyksistä puhutaan, ne kerrotaan toipuneen näkökulmasta. Sellaiset potilaat, joiden tila on kroonistunut, tai jotka eivät osaa elämyksiään kirjoittamalla ilmaista, eivät tässä keruussa saaneet ääntä. Aineistossa on vain vähän fragmentaarisia, harhaisia tai vahvan tunnepitoisia kuvauksia. Useissa kerrotuissa tarinoissa on aukkoja ja asiat kerrotaan kylmän asiallisesti. Tunnekokemus on joissain muistoissa täysin sivuutettu.

Kun minut otettiin sisään laitettiin minut lepositeisiin ja annettiin lääkettä. Juuri nyt en muista minkä nimistä. (Potilas, nainen, 0327-0328, 1997)

Voi vain arvailla, millaisia mahtavat olla kertomattomat muistot ja miten käsittelemättömät muistot vaikuttavat kokijoihinsa. Kuinka moni on Päällikkö Bromdenin tavoin kokenut sairaalassa pelottavia hallusinaatioita, joiden kanssa on joutunut pärjäämään yksin ilman mahdollisuutta turvallisesti jakaa kokemaansa kenenkään kanssa? Käsittelemättömät traumat tunnetusti heikentävät ihmisten

hyvinvointia monin tavoin, kuten artikkelin alkuosassa kuvaan. Niinpä olisikin tärkeää luoda menetelmiä, jotka edesauttaisivat näiden muistojen jakamista ja ennen kaikkea ehkäistä uusien traumaattisten muistojen syntymistä. Myös tämä muisteluaineisto antaa siihen työkaluja. Aineistossa on kipeiden muistojen lisäksi monia myönteisiä potilaskokemuksia eri sairaaloista. Myös hyvissä kokemuksissa on monia toistuvia piirteitä. Niissä kuvataan, miten hoitohenkilökunta on luonut turvallisuuden tunnetta, tarjolla on ollut taideterapioita ja keskustelumahdollisuuksia empaattisten hoitajien ja lääkäreiden kanssa. Psykoterapia on tarjonnut monelle mahdollisuuden käsitellä kipeitä kokemuksia.

Ne, joille puhuminen ei ole luontevin ilmaisun tapa, voisivat rohkaistua kertomaan muistoja esimerkiksi tarinateatterityöskentelyn kautta. Vaikeimpia kokemuksia voisi käsitellä turvallisesti yksilö- tai ryhmätaideterapiassa musiikin, tanssin, psykodraaman, kuvien tai runojen kautta. Taideterapioista puhutaan muistoissa yleisesti myönteiseen sävyyn. Ekspressiivistä taidetyöskentelyä voisi hyödyntää enemmän myös psykoterapian osana. Kirjallisuusterapeuttisia menetelmiä käyttävässä ryhmässä esimerkiksi kaunokirjallisten tekstien sairaalakuvaukset voisivat auttaa tuskallisten asioiden käsittelyä turvalliselta etäisyydeltä.

Samoja menetelmiä olisi mahdollista nykyistä enemmän käyttää jo ennaltaehkäisevässä työssä, kuten perheiden tukemisessa sekä akuuttihoidossa. Näin psykiatrisen sairaalahoidon tarvetta voisi mahdollisesti vähentää. Luovia menetelmiä voisi käyttää myös hoitohenkilökunnan koulutuksessa ja työnohjauksessa edistämään kanssaihminen empaattista kohtelua sekä yksilöllistä kuuntelua ja näin ehkäisemään tulevia traumatisoivia pakkotoimitilanteita.

Lähteet:

- Beresford, P. & Salo, M. 2008. Kokemuksen muodonmuutos: kohti palveluiden käyttäjien omaa tutkimustoimintaa. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.
- Elovaara, R. 1992. "Olen tyhjä huone". Sanataiteen metaforista ja symboleista. Helsinki: Yliopistopaino.
- Fuchs, T. 2013. Depression, intercorporeality, and interaffectivity. *The journal of consciousness studies* 7(8), 219-238.
- Haarakangas, K. 2008. Parantava puhe: dialogisuus ihmissuhteissa, mielenterveystyössä ja psykiatrisessa hoidossa. Nastola: Magentum.
- Honkasalo, M-L & Salmi, H (toim.) 2012. Terveyttä kulttuurin ehdoilla. Näkökulmia kulttuuriseen terveystutkimukseen. Turku: Turun yliopisto.
- Jalonen, R. 2016. Kirkkaus. Helsinki: Tammi.
- Jäntti, S. 2012. Bringing Madness Home. Janet Frame's Faces in the Water, Bessie Head's A Question of Power and Lauren Slater's Prozac Diary. University of Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Humanities.
- Kesey, K. 1979 (1962). Yksi lensi yli käenpesän. Suomentanut Risto Lehmusoksa. Juva: WSOY
- KS = Kielitoimiston sanakirjan verkkoversio. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Julkaistu verkossa 11.11.2014. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus ja Kielikone. - <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/> 20.9.2017
- Kokoa ry 2016. www.kokemusasiantuntija.fi. Noudettu 12.10.2016.
- Korvenniemi, A. (toim.) 2013. Toisen maailman kartalla. Helsinki: ntamo.
- Kähmi, K. 2015. Kirjoittaminen on tie minuun, minusta sinuun: ryhmämuotoinen kirjoittaminen ja metaforien merkitys psykoosia sairastavien kirjallisuusterapiassa. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. *SCRIPTUM Creative Writing Research Journal* 2 (3).
- Maanmieli, J. & Maanmieli, K. 2017. Psykoosi. Sosiaalinen destruktionismi. *Psykoterapia* 1/2017.
- Mielioikeudet -verkoston www-sivut. www.mielioikeudet.net/ Noudettu 22.9.2017

Moon, B. L. 2007. *The role of metaphor in art therapy: Theory, Method, and Experience*. Xv, 137. Pp. Springfield, IL, US: Charles C. Thomas Publisher.

Pennebaker, J. W. & Seagal J. D. 1999. Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology*. 55(10)

Seikkula, J. & Alakare, B. 2004. Avoin dialogi: vaihtoehtoinen näkökulma psykiatrisessa hoitojärjestelmässä. *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 120 (3), 289-96.

Smyth, J. M. & Delwyn, C. 2002. Translating research into practice: potential of expressive writing in the field. Teoksessa Lepore, S. J. & Smyth, J. M. *The writing cure. How expressive writing promotes health and emotional well-being*. 257-278. Washington, DC: American Psychological Association.

Stone, B. 2004. Towards a Writing without Power: Notes on the Narration of Madness. *Auto/Biography Studies* 12, 16-32.

Stolorow, R. D. 2008. The Contextuality and Existentiality of Emotional Trauma. *Psychoanalytic Dialogues. The International Journal of Relational Perspectives*. 18 (1). 113-123.

Suokas-Cunliffe, A. 2006. Trauma – omaan elämäntarinaaan yhdistymätön mielen loinen. *Lääketiede* (21, 5)

Traumaterapiakeskus ry. www.traumaterapia.com. Noudettu 21.9.2017.

Turun Sanomat 15.9.2017. Kaikki Kupittaaan suljetut osastot syyniin. Saatavilla elektronisessa muodossa:
<http://www.ts.fi/uutiset/paikalliset/849958/Kaikki+Kupittaaan+suljetut+osastot+syyniin>

Uotinen, J. 2010. Aistimuksellisuus, Autoetnografia ja ruumiillinen tietäminen. *Elore*, vol. 17- 1/2010, 86-95.